

УДК 37.016:799.311.4–053.5

Трояновська М.М., Лазаренко М.Г., Пеньковець Д.В.

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ТРЕНУВАЛЬНИМ ПРОЦЕСОМ БІАТЛОНІСТІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядаються педагогічні аспекти управління, які визначають особливості навчального процесу та раціональне співвідношення видів занять: комплексних (лижні гонки зі стрільбою), лижних гонок (лижні гонки без стрільби) і стрілецьких (без попереднього фізичного навантаження) на етапах цілорічних занять біатлоном. Визначено співвідношення видів занять для покращення результату в біатлоні.

Ключові слова: педагогічні спостереження, лижні гонки, стрілецька підготовка, біатлоністи, навчальний процес, тести, мікроцикли.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Біатлон – вид лижного спорту, специфічною особливістю якого є комплексне співвідношення в одному змаганні двох різних видів спорту – лижних гонок і стрільби. В зв'язку з цим виникає питання, який з двох видів спорту вносить найбільш вагомий вклад в кінцевий спортивно-технічний результат в цьому виді спорту.

На основі результатів проведених досліджень А.М. Сергоян вважає, що для досягнення високих результатів в біатлоні першо-ступеневий вплив має результативна стрільба. Надає перевагу стрілецькій підготовці в тренувальному процесі і Н.І. Безмельніцин [2, 9].

Інша група авторів в своїх працях провідну роль надає гоночній підготовці. В задачі їх досліджень входило виявити залежність спортивно-технічного результату на різних дистанціях від швидкості бігу і точності стрільби. Для обробки отриманих даних використовувався кореляційний аналіз [3, 5, 11].

Відомо, що в біатлоні змагання проходять в підготовчому і змагальному періодах. В підготовчому періоді вони проводяться кросовим бігом або на лижоролерах. При аналізі результатів літнього біатлону був знайдений наступний взаємозв'язок, де тісно з результатами корелювали показники штрафного часу. Коефіцієнт кореляції часу бігу (без обліку стрільби) з результатом гонки становив 0,69 [3].

Таким чином, результати в літньому біатлоні в більшій мірі залежать від точності стрільби. Потрібно відзначити і той факт, що в літньому біатлоні м'язи рук і тулуба не приймають активну участь в збільшенні чи підтримці швидкості пересування, як це відбувається в зимових умовах. Аналіз результатів змагань в умовах зими показує декілька іншу залежність.

Аналіз результатів міжнародних змагань свідчить, що оптимальна кількість штрафного часу переможців і призерів знаходиться в межах від 1 до 3 хв.

Отже, найсильніші біатлоністи володіють достатньо високим рівнем стрілецької підготовки. В той самий час без хорошої гоночної підготовки навіть точна стрільба не гарантує перемоги на змаганнях.

Формування цілей статті

Об'єкт дослідження – тренувальний процес біатлоністів старшого шкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні аспекти управління тренувальним процесом біатлоністів старшого шкільного віку.

Мета – визначити педагогічні аспекти управління тренувальним процесом біатлоністів у співвідношенні видів занять: комплексних (лижні гонки зі стрільбою); лижних гонок (лижні гонки без стрільби) і стрілецьких (без попереднього фізичного навантаження) на етапах річного макроциклу.

В даній роботі були поставлені наступні **завдання**:

1. З'ясувати раціональне співвідношення видів тренувальних занять: комплексних (лижні гонки зі стрільбою); лижних гонок (бігових без стрільби) і стрілецьких (без попереднього фізичного навантаження) на етапах річного макроциклу.

2. Визначити ефективну послідовність чергування видів тренувальних занять у мікроциклах змагального періоду.

Методи дослідження. Педагогічне спостереження на змаганнях і тренувальних заняттях для визначення особливостей навчально-тренувального процесу біатлоністів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічні експерименти, які були проведені з метою об'єктивної перевірки ефективності запропонованої методики підготовки біатлоністів, визначення спрямованості, структури і змісту навчально-тренувального процесу в річному макроциклі, визначення співвідношення і чергування видів спеціальної підготовки на етапах і в мікроциклах, а також засобів спеціального впливу і методів підготовки.

Співвідношення видів тренувальних занять на етапах цілорічного тренування.

I етап – змагальний період (перший педагогічний експеримент). В змагальному періоді був проведений експеримент з трьома групами юних біатлоністів з метою визначення видів тренувальних занять (лижних гонок, стрільби, комплексних). По своїй фізичній підготовці групи були відносно однакові. Різниця між досліджуваними групами в процесі проведення педагогічного експерименту заключалася у співвідношенні видів тренувальних занять:

- в групі "А" юні біатлоністи в значній мірі надавали перевагу тренуванням з лижних гонок;
- в групі "Б" юні біатлоністи надавали перевагу тренуванням комплексного характеру;
- в групі "В" юні біатлоністи надавали відносно рівноцінний розподіл як комплексним так і гоночним тренуванням.

Результати досліджень за контрольними тестами і пробами, виконані в кінці експерименту, дозволили встановити різноспрямовані зміни в групах. В контрольному тесті найбільш характерному для біатлоністів, проходження 6 км з виконанням стрільби на 2-х вогневих рубежах з урахуванням суми штрафного часу за якість влучень. Зміни: в групі "А" – 7 хв., в групі "Б" – 5 хв. 23 с., в групі "В" – 9 хв. 53 с.

Таблиця 1

Види підготовки груп на I етапі

Групи	Види підготовки							
	Спеціальна лижна гонка		Стрілецька		Комплексна		Всього	
	К-ть занять	%	К-ть занять	%	К-ть занять	%	К-ть занять	%
"А"	38	60	13	20	13	20	64	100
"Б"	12	20	13	20	39	60	64	100
"В"	25	40	13	20	26	40	64	100

При проходженні 5 км. без стрільби середні результати змінилися в групі "А" на 6 хв. 14 с., "Б" на 6 хв. 0,7с., "В" на 4 хв. 33 с..

При проходженні 6 км. без урахування штрафного часу зміни були виявлені у всіх групах ("А", "Б", "В"). В групі "А" середній результат змінився на 4 хв. 25 с., в групі "Б" – на 2 хв. 16 с., в групі "В" – 5 хв. 28 с. Достовірна різниця в змінах середніх показників за тестом 5+5 пострілів без попереднього навантаження виявлена в групі "А" – з 7 хв. до 5-6 хв., в групі "Б" з 7,3 хв. до 4-6 хв., в групі "В" з 7,2 хв. до 4,9 хв.

Найбільш позитивні зміни в тестах стрілецької підготовки після попереднього фізичного навантаження (6 км. зі стрільбою на 2-х вогневих рубежах).

Середній штрафний час скоротився в групі "А" на 2,6 хв., в групі "Б" на 3,6 хв., в групі "В" на 4,3 хв.

II етап – літній етап підготовчого періоду (другий педагогічний експеримент).

Головною задачею є визначення співвідношення видів спеціальної підготовки (бігових, стрілецьких, комплексних) і встановлення головних положень методики тренування біатлоністів. Експеримент проведений за участю трьох груп юних спортсменів. Групи були створені з числа біатлоністів, які приймали участь в першому експерименті. Юні біатлоністи по своїй фізичній формі були приблизно однакові. На початку були проведені контрольні тести (крос 2 км., крос 3 км. зі стрільбою, стрільба 5+5 пострілів без навантаження), які дозволили визначити три відносно рівноцінні групи. Різниця між досліджуваними групами на літньому етапі полягає у співвідношенні видів тренувальних занять.

Таблиця 2

Співвідношення видів підготовки в групі на II етапі

Групи	Види підготовки							
	Спеціальна лижна гонка		Стрілецька		Комплексна		Всього	
	К-ть занять	%	К-ть занять	%	К-ть занять	%	К-ть занять	%
"А"	39	60	27	40	-	-	66	100
"Б"	39	60	13	20	14	20	66	100
"В"	39	60	-	-	27	40	66	100

Співвідношення видів підготовки в групі "А" становило: бігова – 60%, стрілецька – 40%. В групі "Б" бігова – 60%, стрілецька – 20%, комплексна – 20%. В групі "В" бігова – 60%, комплексна – 40% (табл. 1).

Результати, отримані в кінці експерименту свідчать про позитивні зміни в рівні підготовки юних біатлоністів всіх груп, але при більш значних в групі "Б".

При дослідженні рівня бігової підготовки спортсменів в кросі на 2 км. зміни в часі склали: в групі "А" – 38 с., в групі "Б" – 44 с., в групі "В" – 58 с.

Збільшення кількості тренувальних занять з загальної фізичної підготовки і виконання запланованого тренувального об'єму навантажень з бігової підготовки на літньому етапі позитивно впливають на підвищення спортивних результатів біатлоністів. Значні зміни зазначені в середніх показниках, які визначають якість стрільби без попереднього навантаження з положення "лежачи" і "стоячи" по 10 пострілів: в групі "А" – на 4,7 хв., в групі "Б" – на 3,8 хв., в групі "В" – на 3,0 хв..

Дослідження показали, що при проходженні 3 км. з виконанням стрільби на вогневих рубежах зміни між початковими і кінцевими результатами склали: в групі "А" – 2 хв. 29 с., в групі "Б" – 6 хв. 44 с., в групі "В" – 2 хв. 48 с..

III етап – осінній етап підготовчого періоду (третій педагогічний експеримент).

Головною задачею третього спеціально-підготовчого періоду є створення умов для безпосереднього становлення спортивно форми.

Кількість спеціальної фізичної підготовки збільшується у співвідношенні з ЗФП як 2:1 – 3:2. ЗФП служить для збереження загальної тренуваності.

Поступово все більше застосовуються змагальні вправи.

В третьому експерименті дослідження проводились з двома групами "А" і "Б" в кожній по 7 чоловік. Різницею досліджуваних на осінньому етапі було різне співвідношення тренувальних занять з різних видів підготовки.

Таблиця 3

Співвідношення видів підготовки в групі на III етапі

Групи	Види підготовки							
	Бігова		Стрілецька		Комплексна		Всього	
	К-ть занять	%	К-ть занять	%	К-ть занять	%	К-ть занять	%
"А"	20	40	10	20	22	40	52	100
"Б"	20	40	21	40	11	20	52	100

Біатлоністи тренувались при наступному співвідношенні занять: в групі "А" – бігова – 40%, стрілецька – 20%, комплексна – 40%; в групі "Б" – бігова – 40%, стрілецька – 40%, комплексна – 20% (табл. 3).

Зміни в показниках кросу на 3 км. склали: в групі "А" – 1 хв. 0,7 с., в групі "Б" – 1 хв. 0,1 с..

Контрольний тест, який характеризує якість стрільби без попереднього навантаження показав різницю: в групі "А" – на 3,5 хв., в групі "Б" – на 3,1 хв..

В контрольному тесті, який характеризує специфіку біатлону, (крос на 5 км зі стрільбою на 2-х вогневих рубежах) зміни були такими: в групі "А" – 7 хв. 32 с., в групі "Б" – 4 хв. 53 с.

Середні результати в кросі на 5 км. без урахування штрафного часу змінилися: в групі "А" – 3 хв. 38 с., в групі "Б" – 3 хв. 00 с. Штраф за промах при стрільбі на 2-ох вогневих рубежах після навантаження в групі "А" знизився на 4 хв., а в групі "Б" штраф навіть підвищився на 1,3 хв.

Чергування видів тренувальних занять в мікроциклах змагального періоду (четвертий педагогічний експеримент).

Експеримент проводився з метою визначення найбільш раціонального чергування видів тренувальних занять в тижневих циклах змагального періоду.

В дослідженні взяли участь три групи юних біатлоністів. На початку експерименту спортивно-технічні показники підготовленості груп були приблизно однаковими. В загальній системі планування навчально-тренувального процесу особливе місце відведене мікроциклам, так як вони є головними і найбільш варіативними ланками структури тренування.

Зміст мікроциклів визначається етапами підготовки і будується в плані чергування видів тренувальних занять.

Головна різниця в методиці підготовки біатлоністів експериментальних груп полягає у послідовності чергування видів тренувань в тижневих мікроциклах змагального періоду.

Таблиця 4

Чергування видів тренувальних занять в групах

Дні тижня		1	2	3	4	5	6	7
Групи	"А"	к	с	ЗФП	к	к	л	Відпочинок
	"Б"	л	к	ЗФП	с	л	к	
	"В"	к	л	ЗФП	с	к	л	

Примітка: к – комплексна підготовка (стрільба і гонка)
л – підготовка лише лижна
с – стрілецька підготовка

Тижневий мікроцикл складався з шести тренувальних занять. В групі "А" – три заняття з комплексної підготовки, одне зі спеціальної лижної підготовки і одне зі стрілецької підготовки. В групі "Б" – по два заняття з комплексної і лижної підготовки і одне зі стрілецької. В групі "В" – по два заняття з комплексної і лижної підготовки і одне зі стрілецької (табл. 4).

Висновки. Результати досліджень першого експерименту свідчать про те, що планування в тижневому мікроциклі змагального періоду однакової кількості тренувальних занять, як з лижних гонок, так і комплексних, забезпечили в кращій мірі підвищення рівня стрілецької підготовки біатлоністів.

В кінці експерименту аналіз обстежень стану серцево-судинної системи показав, що показники сумарного об'єму пульсу в спортсменів у групах "А" і "Б" були значно покращенні, тобто було відзначено повільніший пульс, в той час, як у більшості учнів групи "В" сталося збільшення сумарного об'єму пульсу, що пов'язано з великим навантаженням в комплексній підготовці (при вазі зброї = 5 кг), що звичайно відобразилось на результатах контрольних випробувань.

Це підтверджує ефективність методики підготовки біатлоністів в змагальному періоді, що була застосована у групі "В", в якій з одного боку не давали перевагу ні одному з видів підготовки, а відносно рівномірно розподілявся характер об'єму тренувального навантаження в тижневому мікроциклі і з другого боку, зміст тренувального процесу мав на увазі відносно рівноцінне значення в другому експерименті, найбільш повно характеризує рівень загальної і спеціальної фізичної підготовленості біатлоністів на загально-підготовчому етапі.

Більш високі спортивні показники відзначені в групі "Б", де в рівній мірі було співвідношення комплексної і стрілецької підготовки, що дозволило юним спортсменам цієї групи досягнути високих спортивних результатів.

В третьому педагогічному експерименті значне покращення результатів в стрільбі в групі "А" виявилось внаслідок великого об'єму стрілецьких вправ в умовах навантаження різного за інтенсивністю. Отже, включення в тижневий мікроцикл групи "А" двох комплексних занять дозволило збільшити рівень спортивної підготовленості учнів в біатлоні, тобто прийнятий на II етапі підготовчого періоду варіант підготовки групи "А" є найбільш ефективним.

Аналіз результатів в кінці четвертого експерименту свідчив про позитивні зміни, які відображають рівень підготовленості біатлоністів, але при більш значимих в групі "В". Отримані дані свідчать про те, що внаслідок раціональної побудови навчально-тренувального процесу в змагальному періоді біатлоністи покращили свої показники в біатлоні, але більш високі результати відзначені в досліджуваній групі "В", завдяки ефективному співвідношенню тренувальних занять і навантаження.

Дослідження показали, що раціональне чергування видів тренувальних занять в тижневому мікроциклі (варіант "В") забезпечує, з одного боку, можливість підтримувати високий рівень тренуваності, а з другого – високі потенційні можливості підвищення цього рівня в кожній складовій біатлону.

Перспективи подальших досліджень. Передбачається провести в напрямку вивчення інших шляхів педагогічного впливу на управління тренувальним процесом біатлоністів.

Використані джерела

1. Астафьев Н. Э. Причины ошибок юных биатлонистов в стрельбе из положения лежа по мишеням, расположенным в горизонтальный ряд. / Н. Э. Астафьев, Н. Г. Безмельницын // Актуальные вопросы лыжного спорта : Сб. науч. тр. – Омск, 1994. – С. 4–8.
2. Безмельницын Н. Г. Влияние физической нагрузки на перемещение средней точки попадания при стрельбе лежа в малокалиберного биатлоне / Н. Г. Безмельницын, Л. Р. Малик // [Материалы Всесоюзной научно-методической конференции тренеров по лыжному спорту] (Свердловск, 25-29 мая 1976 г.) – М, 1976. – С. 126–127.

3. Дунаев К. С. Зависимость спортивно-технического результата от скорости бега и меткости стрельбы в биатлоне / К. С. Дунаев, Я. И. Савицкий // Теория и практика физической культуры. – 1980. – № 12. – С. 53–55.
4. Зубрилов Р. А. Стрелковая подготовка биатлониста : [монография] / Р. А. Зубрилов – К., 2010. – 296 с.
5. Кривенцов А. Л. Структура физической и стрелковой подготовленности квалифицированных биатлонистов и определяющие ее факторы. / А. Л. Кривенцов // Лыжный спорт : сб. статей. – 1980. – Вып. 1. – С. 24–27.
6. Москаленко В. А. О совершенствовании методики подготовки высококвалифицированных биатлонистов / В. А. Москаленко // Теория и практика физической культуры : Тренер : Журнал в журнале. – 2001. – № 8. – С. 35-37.
7. Мулик В. В. Вплив змагальних навантажень із використанням різних спеціально-підготовчих засобів тренування на організм юних і кваліфікованих біатлоністів. / В. В. Мулик // Фізичне виховання студентів творчих спеціальностей : сб. наук. тр. / під ред. Єрмакова С. С. – Харків, 2000. – № 3. – С. 22–28.
8. Полякова Т. Д. Психолого-педагогические основы управления движениями в стрелковом спорте / Т. Д. Полякова // Акад. физ. воспитания и спорта Респ. Беларусь. – Минск, 1993. – 47 с.
9. Сергоян А. М. Факторная структура тренированности биатлонистов / А. М. Сергоян // Тез. докл. VII респуб. науч.-метод. конф. – Ереван, 1977. – С. 157–158.
10. Скорохватова Г. В. Стрелковая подготовка биатлонисток 16-18 лет в соревновательном периоде / Г. В. Скорохватова, В. В. Фарбей, А. Н. Куракин. – СПб.: Изд-во Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена, 2000. – 127 с.
11. Фарбей В. В. Экспериментальное обоснование соотношения и чередования видов специальной подготовки лыжников-биатлонистов в круглогодичной тренировке / В. В. Фарбей // Автореф. дис... канд. пед. наук. – Л. : ГДОИФК им. Лесгафта, 1980. – 20 с.

Трояновская М.Н., Лазаренко Н.Г., Пенковец Д.В.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ТРЕНИРОВОЧНЫМ ПРОЦЕССОМ БИАТЛОНИСТОВ СТАРШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье рассматриваются педагогические аспекты управления, которые определяют особенности учебного процесса и рациональное соотношение видов занятий: комплексных (лыжные гонки со стрельбой); лыжных гонок (лыжные гонки без стрельбы) и стрелковых (без предварительного физической нагрузки) на этапах круглогодичных занятий биатлоном. Определено соотношение видов занятий для улучшения результата в биатлоне.

Ключевые слова: педагогические наблюдения, лыжные гонки, стрелковая подготовка, биатлонисты, учебный процесс, тесты, микроциклы.

Troyanovska M.M., Lazarenko M.G., Penkovets D.V.

PEDAGOGICAL ASPECTS OF TRAINING PROCESS OF SENIOR SCHOOL AGE BIATHLONISTS CONTROL

The management pedagogical aspects which determine the features of educational process and rational correlation of types of employments: complex (ski races with firing); ski races (ski races without firing) and rifle (without preliminary physical loading) on the stages whole-year employments by a biathlon are examined in the article. Correlation of types of employments is certain for the improvement of result in a biathlon.

Key words: teacher observations, skiing, weapons training, biathlonists, the learning process, tests, micro-cycles.

Стаття надійшла до редакції 19.12.12